

Zoeken naar woorden voor het Nederlands Landschap

180 jaar de Gids, presentatie in het Nieuwe Instituut, donderdag 12 oktober 2017

Klaske Havik

Het was 1994 toen we met een flinke groep architectuurstudenten op onze knieën tussen een zee van houten huisjes zaten onder de arcade van het toenmalige Nederlands Architectuurinstituut. Het plaatsen van die eindeloze hoeveelheid archetypische huisjes (rechthoek, zadeldak) was een initiatief van landschapsarchitect Adriaan Geuze, om een kritisch commentaar te geven op hij 'de nachtmerrie van de vermiljoenvoudigde droom' noemde: de toen te bouwen Vinexwijken. Achthonderdduizend woningen zouden in het Nederlandse polderlandschap nabij de steden moeten verrijzen in het kader van de Vierde Nota Ruimtelijke Ordening Extra- en het aanzien van het Nederlandse landschap mogelijk veranderen in een uitgestrekt suburbia. Ruim twee decennia later lopen er in Nederland volwassen mensen rond die in diezelfde Vinex-wijken geboren en getogen zijn, wiens jeugdherinneringen gevuld zijn met bouwstof en de nieuwe rijen woningen die aan de overkant van de straat en dan daarachter verschenen. Kinderen die speelden rond de stapels 30x30 grijze stoeptegels die lagen te wachten op de stratenmakers. De bouwplaats als speelterrein, de ouders die naar de stad forenzen.

In oktober 2017 zit Adriaan Geuze opnieuw in het Nieuwe Instituut -voorheen NAI- om de jubileumpresentatie (180 jaar!) van het literaire tijdschrift de Gids luister bij te zetten, en opnieuw uit zijn zorgen over de transformatie van het Nederlandse landschap. In gesprek met schrijver en Gids-redacteur Dirk van Weelden, en afgewisseld met literaire voordrachten van onder anderen Maria Barnas en Maarten van der Graaff, gaat het al snel over de transformatie van het Nederlandse landschap. De Vinexwijken, de bedrijventerreinen langs de snelweg, de reclamezuilen en geluidsschermen hebben het aanzien van Nederland drastisch veranderd. En een nieuwe opgave à la Vinex staat op stapel, de getallen volgens Geuze: 220.000 huizen in Noord-Holland, 235.000 huizen in Zuid-Holland, 55.000 huizen in Utrecht... "Het valt niet mee", stelt Geuze. Het karakter van het Nederlandse landschap valt ten prooi aan de "banaliteit en perversiteit van de massacultuur". Geuze is niet optimistisch, de verandering is zo ingrijpend dat inmiddels veel mensen hun geboortegrond niet meer zullen herkennen. Moeten we vrezen voor een soort psychologische ontworteling, een maatschappij waarin mensen zich niet meer verbonden voelen met het landschap?

In deze context is de vraag naar wat taal ons te bieden heeft meer dan relevant. De Gids wijdde haar jubileumnummer aan het Nederlandse landschap en vroeg schrijvers om werk te leveren dat de sferen en sensibiliteiten van het landschap tot uitdrukking brengt. Het leverde literaire essays, verhalen en gedichten op, waarbij het landschap waargenomen wordt, verandert, decor is voor persoonlijke reflecties, zich toont in al haar lelijkheid, miezerigheid, verveling of, ja, schoonheid. Bestaat er wel een Nederlands landschap, of is het iets dat alleen op landschap *lijkt*, lijkt Maria Barnas zich af te vragen in haar gedichten over een omgeving die "bos-achtig" (maar vol rustzoekers) is, over een "zee die op zee lijkt", over lekkende dakkapellen en piepers op het land. Of is het landschap er een van productie, een landschap om te maken, voedsel en producten, tabak of bieten of lucifers of dierlijk vet, zoals Peer Wittenbols het landschap donker schetst?

Maarten van der Graaff ziet het polderlandschap van de Haarlemmermeer als landschap van verveling, als plek waar "onderkant en achterkant van het moderne project" zichtbaar wordt, waar de Nederlandse efficiëntie van overslaggebouwen en logistiek een gebouwd landschap van landerigheid en verveling teweegbrengen, en waar een dorp doods kan zijn en "op slot kan zitten" juist vanwege alle drukte van vliegtuigen in de lucht vlak erboven. Het is een landschap dat, in de woorden van Van der Graaff, onleesbaar wordt, "onduldbaar van verveling".

Hoe anders is de dramatiek van de horizon, het licht van de lucht van de schilders die een kader boden op ons landschap, hoe anders dan de geschreven landschappen van H.H. Ter Balkt waarin elk object karakter heeft, waarin het landschap, ondanks de nattigheid en miezigheid een bepaalde theatraliteit bezit? En wat is het dat taal, vandaag, kan doen voor het landschap? Kunnen onze verhalen en gedichten het landschap tonen, in al zijn aspecten? Kunnen zij betekenis aan het landschap verlenen? Kunnen zij het landschap beschermen? En kunnen taal en ontwerp daarin een verbond aangaan om het landschap tegen het licht van alle veranderingen opnieuw te beschrijven, bezingen of bedenken? Het antwoord wordt deze avond niet gegeven, maar de bijeenkomst van (landschaps)architecten en schrijvers die zich gezamenlijk druk maken over het landschap, biedt alvast een eerste stap - of om in agrarische termen te spreken, wellicht een strohalm om ons aan vast te klampen in de oprukkende transformatie van het landschap.